

УДК 378.04:008

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250355>

ОЛЕКСАНДР КНЯЗЬ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ КУЛЬТУРОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Досліджено ключові моменти формування фольклористичної компетенції майбутніх культурологів у процесі фахової підготовки, проаналізовано погляди сучасних науковців на шляхи формування фольклористичної компетенції культурологів, визначено структурні елементи фольклористичної компетенції (поведінковий, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, регуляторний). Дослідження показало, що процес формування фольклорної компетентності майбутніх культурологів у рамках педагогічної підготовки в класичному університеті є успішним, якщо: визначено структуру фольклорної компетентності; призначено групу критеріїв для оцінки ефективності процесу формування фольклорної компетентності, визначено рівні та відповідні показники, методи діагностики за кожним із критеріїв; розроблено теоретико-методичне забезпечення процесу формування фольклорної компетентності майбутнього культуролога в умовах професійної підготовки.

***Ключові слова:** фольклористична компетенція, культурологи, аксіологічний підхід, професійна підготовка, критерії, культурно-етнічний досвід*

Постановка проблеми. На початку XXI ст. науково-освітня парадигма змінюється в контексті її домінуючих тенденцій – глобалізації, європеїзації, фундаменталізації, гуманізації. Закони України «Про науку», «Про освіту», «Про вищу освіту» документують основні напрями трансформації вітчизняної науки та освіти у зв'язку з її євроінтеграційним вектором, акцентують на необхідності збереження українських культурно-історичних традицій та їх збагаченні. Так, «Національна доктрина розвитку освіти» підкреслює першочергове завдання освіти, яка «повинна утверджувати національну ідею, сприяти національній самоідентифікації культури українського народу та домінувати над цінностями світової культури та спадщини». У цьому контексті об'єктивується вивчення історичного, теоретичного та практичного досвіду відповідних культурно-гуманітарних та освітніх галузей, які накопичують методологічні основи і практичні результати досліджень, вивчення традиційної етнічної культури, серед якої домінують фольклор та етнографія.

Нині існує потреба в системній підготовці фахівців аксіологічно орієнтованих на передачу культурно-етнічного досвіду, поглибленій професійно-аналітичній діяльності з оцінки фольклорного (нематеріальна традиційна культура) та етнографічного (матеріальна традиційна культура) фондів культури. Глобалізація та євроінтеграція, соціальні впливи на науку та освіту, які мають певні позитивні наслідки (вільний доступ до інформації, активна міжкультурна соціальна комунікація, посилення уваги до підготовки конкурентоспроможного спеціаліста, інтернаціоналізації економіки, банківської системи тощо), але й загрожують нівелюванням національно-духовного світогляду. Культурологічна освіта має допомогти кожній молодій людині оволодіти трьома ціннісними галузями: етнокультурними, національними та загальнолюдськими. Необхідність збереження етнічних традиційних цінностей – основа доброзичливого ставлення до традицій, що збагачує інтелектуальний та емоційний потенціал особистості через призму сприйняття досягнень національного та міжетнічного культурного досвіду – європейського та світового.

Мета статті: дослідити та розкрити ключові моменти формування фольклористичної компетенції майбутніх культурологів у процесі фахової підготовки.

Поставлені завдання: дослідити ключові моменти формування фольклористичної компетенції майбутніх культурологів у процесі фахової підготовки, проаналізувати погляди сучасних науковців на шляхи формування фольклористичної компетенції культурологів, визначити структурні елементи фольклористичної компетенції.

Виклад основного матеріалу. При реалізації трансформаційних процесів у науково-освітній сфері актуальною є проблема збереження національних цінностей як частини культурних цінностей людства, духовно значущих досягнень, автохтонних традицій народу. Фольклористика – наука, що вивчає фольклор як безперервну творчу діяльність народу, різновид повсякденної суспільної свідомості в багатогранному вимірі: формування закономірностей на основі міфології, архаїчних знань, уявлень про жанрову систему; особливості функціонування в соціальному (соціально-локальному, професійному) середовищі; особливості втілення естетичних категорій; кодекс етики; формальність, неповторність стилістичних прийомів; асоціація з різними жанрами мистецтва. Фольклор – це феномен традиційної культури, феномен духовного виховання та

самовираження етносу, що відображає народну модель світогляду, світогляду та відтворення, творчого етнічного задатку, етнічні особливості, естетичні та правові стереотипи, мовну культуру.

Через синкретичну природу фольклору як важливого чинника формування національної самосвідомості, повторення традиційних знань та ідей, він залишає за собою право забезпечити довговічність культури і водночас бути сучасним, оскільки відгукується на нові реалії, поширюються не лише в усній формі, а й за допомогою сучасних засобів комунікації. Явище, що позначається терміном «постфольклор», існує і не може існувати, як і феномену «постмови». Фольклор твориться безперервно та повсюдно (Волкова, 2003, с. 98).

Упродовж двох століть (XIX–XX ст.) фольклористика засновувалась як науко-освітня галузь, це передусім пов'язано із збирацькою, науковою, видавничою та педагогічною роботою викладачів-фольклористів, етнографів, істориків, мовознавців у класичних університетах (у Київському університеті – М. Максимович, М. Костомаров, О. Котляревський, В. Перетц, А. Лобода, М. Довнар-Запольський, П. Попов, М. Грицай, В. Бойко, Л. Дунаєвська та ін.; в університеті Харкова – І. Срезневський, А. Метлинський, О. Потебня, М. Сумцов, Д. Багалій та ін.; у Львівському університеті – Я. Головацький, О. Огоновський, Ф. Колесса, М. Грушевський, Т. Комаринець, І. Денисюк та ін.), а також з методологічно-практичними дослідженнями фольклористів (П. Куліш, М. Драгоманов, М. Лисенко, І. Франко, Б. Грінченко, В. Гнатюк, К. Квітка, Ф. Колесса, Л. Ревуцький, С. Людкевич, В. Гошовський, О. Дей, І. Березовський, О. Правдюк, М. Шубравська, Н. Шумада, С. Грица, А. Іваницький, Б. Луканюк та ін.) (Козира, 2017, с. 245).

Університет пропонує фольклорну освіту для спеціалістів, яка спрямована на формування аксіологічно орієнтованої, професійної, творчої особистості з дослідницькою компетентністю. Основні вектори змісту сучасної фольклористичної освіти: вивчення наукових напрямів і шкіл фольклору (міфологічної, культурно-історичної, психологічної, фінської, філологічної, структурно-семіотичної тощо), оволодіння жанровим та функціонально-семантичним арсеналом фольклору, його комунікативного, розвантажувального, виховного компонентів, як прояву повсякденної суспільної свідомості тощо. Фольклористична підготовка включає знання міждисциплінарних інтегративних аспектів: унікальний зв'язок фольклору з іншими філологічними науками (лінгвістикою, літературознавством), а також дисциплінами, як-от археологія, географія, музикознавство, психотерапія, філософія та ін. Так виникли нові напрями вивчення: психоаналітичний фольклор, фольклоротерапія як практика (особливо казкотерапія), етномузикологія, етностилістика, лінгвофольклористика, тощо. Фольклор в університетах обмежений здебільшого оволодінням базовим курсом «Усна народна творчість» (навчальний план запроваджено з 1951 р., відтоді сильно змінений, оновлений) та фольклорною практикою на факультетах. Фольклорний матеріал вивчається в загальноосвітніх навчальних закладах (середніх школах, ліцеях, коледжах) як додатковий на історичних факультетах, художніх інститутах та університетах культури. Першочерговим завданням є розширення фольклористики на інших факультетах вищих навчальних закладів, що має сприяти базовій підготовці фахівців у галузях філософії, психології, політології, журналістики, права, географії, археології, культурології та інших та наповнити навчальний процес домінуючою складовою – знанням національної традиційної багатовікової культури, а також культур народів світу, дасть фольклору гідне місце як фундаментальної дисципліни на рівні із вивченням рідних і зарубіжних мов (Кононенко, 2005, с. 4).

В аксіологічній теорії важливі терміни «ціннісні відносини» та «ціннісне ставлення». Інтерпретуючи їх, необхідно підкреслити основний механізм перетворення особистості з соціальної цінності в особистісну, оскільки соціальна цінність, ставши особистісно значущою, виступає внутрішнім регулятором діяльності, що визначає її спрямованість. Індивідуальні цінності особистості – необхідний момент внутрішньо особистісного планування суспільної цінності. Така трансформація ціннісних відносин спонукає майбутніх учителів, майбутніх дослідників до професійного самовдосконалення, розвитку педагогічної та наукової майстерності, оскільки ґрунтується на переконанні, що відповідні професійні дії та орієнтація на ефективний результат можуть змінити цінності в суспільстві, в певних специфічних сферах. Деякі вчені стверджують, що «проблема відносин між дослідником і об'єктом дослідження є однією з найважливіших у теорії цінностей, оскільки при розгляді таких відносин (оцінки) можна встановити загальну класифікацію або рівень цінностей. Ця проблема, природно, стосується і початківця фольклориста, який повинен викристалізувати особистісні цінності, щоб мотивувати для себе вивчення та аналітичне оцінювання фольклору та зосередити увагу на необхідності постійного подальшого розвитку власної фольклорної компетенції, як особистісно-ціннісної орієнтації, яка має вплив на цінності суспільства: розвиток фольклору, створення навчальних програм, планів, створення збірок фольклорних творів, збереження родинних пісенних традицій тощо. Усі ці питання належать до завдань аксіології, теоретико-методологічних основ, у яких визначне місце займає культурний підхід (Крижко, 2015, с. 132).

Провідним принципом культурологічної концепції є необхідність виховання цивілізованої людини через збереження культури як середовища, через діалог культур і через наповнення освіти змістом. Вихідна позиція культурологічної концепції стосується ціннісного ставлення людини як самоцілі, до пошуку «людини в людині». Культурологічний підхід з його базовою аксіологічною парадигмою є визначальним для змістовної підготовки майбутнього культуролога в умовах традиційних вітчизняних університетів. Тематико-проблемне

наповнення навчальних програм із спектру фольклористичних дисциплін, курсів інтегративного типу, організація науково-дослідницької роботи майбутніх спеціалістів свідчить про спрямованість їх фольклорної освіти на ґрунтовне осмислення, аналіз етнічної, міжкультурної фольклорної традиції. А це в свою чергу створює основу для подальшої реалізації, застосування інформаційних знань, дослідницьких умінь і навичок у практичній діяльності, в тому числі в освітньому плані, що включає передачу цінного культурного досвіду майбутнім поколінням через усне спілкування чи наукову літературу (Прокопенко, 2018, с. 76).

У культуролога-початківця необхідно формувати ціннісне ставлення до культурно-мистецьких явищ, усних поетичних текстів, творів, що виникли під впливом народної традиції. Якщо процес формування особистісних цінностей майбутніх фахівців відбувається на всіх етапах особистісного та професійного розвитку (сімейне середовище – школа – вища освіта), то формується унікальний світогляд, якщо особистісні властивості, такі як цінності та потреби, характеризують вибірковість сприйняття не тільки виду мистецтва та конкретного твору, а й того чи іншого виду художньої інформації для цього твору. Методичні рекомендації орієнтуються на сприйняття певного типу інформації, необхідної суб'єкту, як інтелектуального чи емоційного заряду (когнітивної, інтелектуальної, емоційної, психо-енергетичної інформації), як утилітарної потреби (прагматичної).

Якщо фахівець-початківець отримує емоційні чи інтелектуальні імпульси від читання, інтерпретації фольклорних чи «відфольклорних» текстів, мотивації до професійного самовдосконалення, це можна розглядати як передумову розвитку особистих якостей та професійних навичок. За нашими спостереженнями, аксіологічна парадигма змісту підготовки майбутніх педагогів, дослідників-фольклористів базується на культурних традиціях, серед яких чільне місце посідають фольклорний компонент, художні принципи, етнопедагогічна складова, традиційна ментально-світоглядна специфіка. Усі аксіологічні віхи, що утвердилися в культурно-мистецькому арсеналі народу, закріплені у змісті курсів і спецкурсів теоретичного, історико-фольклористичного, жанрового та фольклорного напрямів, що зумовлено генетичним походженням народного тексту, їх поетика, стилістика, а також підходи відомих фольклористів, етнографів, антропологів, мовознавців до дослідження та тлумачення усної поезії.

Через посередництво фольклору збережена міфологічна символіка, майбутнім поколінням передаються архетипи народу, які підлягають трансмутаційному механізму (вивчення, аналіз, інтерпретація). Адже саме фольклор репрезентує діючу форму моралі в суспільстві – її поетизовану версію. Особливість фольклору як форми відображення дійсності полягає в тому, що він передає зміст і цінності народної моралі в художніх образах і картинах. У фольклорному арсеналі культури зосереджені загальнолюдські, національні, етичні, естетичні цінності – загальнолюдські поняття, які Т. Усатенко справедливо називає «спадщиною всесвітнього прогресу, що визначає спосіб осмислення, розуміння і переживання людиною світу: простір, час, річ, властивість, відношення, кількість, якість, причинність, дієвість. У цьому контексті фольклор є втіленням етнічної концептосфери, оскільки через усі історичні епохи він був виразником релігійних поглядів на етнос, його соціальні прагнення, «неписаних» правових норм, естетичних смаків і передусім – духовних цінностей. Еволюційні тенденції етнічної свідомості знайшли втілення в усній поетичній творчості. Трансформовані варіанти народних текстів у культурному просторі свідчать про ідейно-сміслову стійкість народної символіки та естетичну цінність стилістичних особливостей. Відомий дослідник освіти України В. Кононенко зазначає, що «усвідомлення понять, як національних чинників та формування у дітей та підлітків особистих переконань досягається комплексним підходом, заснованим на сприйнятті світу в мовних, культурних та етно-психологічних сферах виміру» (Хомич, 2010, с.19).

На нашу думку, національні, світоглядні цінності втілені у фольклорі, висвітлені в цих трьох вимірах: у культурному (концентрація в них культурних традицій), етнопсихологічному (вираження ментальних етнічних особливостей), мовному (поетико-стилістичні засоби виразності). Тому, оволодіваючи теоретико-методичним матеріалом дисциплін фольклорного циклу, навчаючись навичкам інтерпретації фольклору та «фольклорних» явищ культури, дослідження та збирання під час фольклорної практики, майбутній культуролог стає носієм цих цінностей. У подальшому розвитку його професійної майстерності має усвідомлюватися коло цінностей у освітній, дослідницькій сфері, що, безумовно, свідчитиме про певний прогрес у фольклорі та його напрямках.

Для того, щоб коректно виконувати методичну діяльність, необхідні певні знання, навички та деякі професійні особистісні якості. До фольклористичної компетенції культуролога можна віднести такі структурні елементи:

- 1) професійні знання та культура педагогічного мислення (когнітивний компонент);
- 2) професійні навички та професійна поведінкова культура (поведінковий компонент);
- 3) педагогічна позиція, а також професійні та особистісні якості (мотиваційно-ціннісний компонент);
- 4) саморегуляція особистості (тобто регуляторна складова).

На основі наших досліджень можна стверджувати, що найефективнішими способами розвитку фольклористичної компетентності у майбутніх культурологів є:

- набуття спеціальних знань;
- порівняння, зіставлення знань, вражень, переживань;

- створення ситуацій, що потребують самооцінки, в яких дізнаються нові явища у професійному житті, а потім зіставлення його з власними оцінками;
- вирішення конкретних педагогічних ситуацій, які потребують фольклорних знань і навичок, а також етичної та педагогічної поведінки;
- фольклористичні ігри, система рольових функцій і установок для моделювання та дослідження можливих стосунків, характерних для цієї професійної діяльності.

Наше дослідження показало, що процес формування фольклорної компетентності майбутніх культурологів у рамках педагогічної підготовки в класичному університеті є успішним, якщо:

- на основі динаміки соціальних функцій системи вищої професійної освіти, вивчення методичних основ організації підвищення кваліфікації культурологів дозволить визначити необхідність і можливість процесу їх фольклорного виховання під час навчання;
- визначено структуру фольклорної компетентності майбутнього культуролога, як елемента його педагогічної підготовки та розроблено й впроваджено модель його підготовки;
- призначено групу критеріїв для оцінки ефективності процесу формування фольклорної компетентності майбутнього культуролога, визначено рівні та відповідні показники, методи діагностики за кожним із критеріїв;
- розроблено теоретико-методичне забезпечення процесу формування фольклорної компетентності майбутнього культуролога в умовах професійної підготовки.

Висновки. Таким чином, аксіологічний підхід до аналізу фольклорної освіти майбутніх культурологів свідчить про важливість збереження основних цінностей українського фольклору. Враховуючи надзвичайно високу цінність фольклорного арсеналу культури, у пануючому нігілістичному, прагматичному світогляді, нівелювання загальнолюдських, національних цінностей та пріоритетність аксіологічної парадигми фольклорної освіти створить можливості для подальшого професійного розвитку майбутніх культурологів, які будуть новим ґрунтом для майбутніх поколінь. Тому необхідні подальші дослідження для визначення конкретних шляхів визначення аксіологічної спрямованості процесу самовдосконалення майбутніх культурологів.

Список використаних джерел

- Волкова, С. (2003). Фольклор як педагогічний феномен: орієнтація на моральні цінності. *Освіта і управління*, 6, 4, 98-99.
- Козира, С. В. (2017). *Культурологія: навчальний посібник*. Київ: Медицина.
- Кононенко, В. (2005). Духовно-культурні концепти в системі формування національної самосвідомості молоді. В кн. Н. Лисенко (Ред.), *Українська етнопедогогіка в контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання* (с. 3-8). Івано-Франківськ.
- Крижко, В. В. (2015). *Антологія аксіологічної парадигми освіти: навч. посіб.* Київ: Освіта України.
- Прокопенко, І. Ф. (2018). *Педагогічні технології в підготовці вчителів: навчальний посібник*. Харків: ХНПУ.
- Хомич, Л. О. (2010). Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя. В кн. Л. О. Хомич (Ред.), *Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога: монографія* (с. 7-22). Київ; Ніжин: Вид-ць ПП Лисенко М.М.

References

- Khomych, L. O. (2010). Aksiolohichni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Axiological bases of professional training of the future teacher]. In L. O. Khomych (Ed.), *Aksiolohichni pidkhid – osnova formuvannia tsilisnosti osobystosti maibutnoho pedahoha [Axiological approach – the basis for the formation of the integrity of the future teacher]: a monograph* (pp. 7-22). Kyiv; Nizhyn: Publisher PP Lysenko MM [in Ukrainian].
- Kononenko, V. (2005). Dukhovno-kulturni kontsepty v systemi formuvannia natsionalnoi samosvidomosti molodi [Spiritual and cultural concepts in the system of formation of national self-consciousness of youth]. In N. Lysenko (Ed.), *Ukrainska etnopedahohika v konteksti rozvytku suchasnykh teorii vykhovannia ta navchannia [Ukrainian ethnopedagogy in the context of the development of modern theories of education and training]* (pp. 3-8). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Kozyra, E. V. (2017). *Kulturolohiia [Culturology]: a textbook*. Kyiv: Medicine [in Ukrainian].
- Krizhko, V. V. (2015). *Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy osvity [Anthology of axiological paradigm of education]: textbook*. way. Kyiv: Education of Ukraine [in Ukrainian].
- Prokopenko, I. F. (2018). *Pedahohichni tekhnolohii v pidhotovtsi vchyteliv [Pedagogical technologies in the training of teachers]: a textbook*. Kharkiv: KhNPU [in Ukrainian].

Volkova, S. (2003). Folklor yak pedahohichnyi fenomen: oriiantatsiia na moralni tsinnosti [Folklore as a pedagogical phenomenon: focus on moral values]. *Osvita i upravlinnia [Education and Management]*, 6, 4, 98-99 [in Ukrainian].

KNYAZ O.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF FOLKLORE COMPETENCE OF FUTURE CULTUROLOGISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the key moments of formation of folklore competence of future culturologists in the process of professional training, analyzes the views of modern scientists on the formation of folklore competence of culturologists, identifies structural elements of folklore competence (behavioral, cognitive, motivational and value, regulator). The study showed that the process of formation of folklore competence of future culturologists in the framework of pedagogical training in a classical university is successful if: the structure of folklore competence is determined; assigned a group of criteria to assess the effectiveness of the process of formation of folklore competence, identified levels and relevant indicators, diagnostic methods for each of the criteria; theoretical and methodological support of the process of formation of folklore competence of the future culturologist in the conditions of professional training is developed. Through the mediation of folklore preserved mythological symbols, future generations are passed on the archetypes of the people, which are subject to the transmutation mechanism (study, analysis, interpretation). After all, it is folklore that represents the current form of morality in society – its poetic version. The peculiarity of folklore as a form of reflection of reality is that it conveys the meaning and values of folk morality in artistic images and paintings. In the folklore arsenal of culture are concentrated universal, national, ethical, aesthetic values.

Based on our research, it can be argued that the most effective ways to develop folklore competence in future culturologists are: acquisition of special knowledge; comparison, juxtaposition of knowledge, impressions, experiences; creating situations that require self-assessment, in which new phenomena in professional life are learned, and then comparing it with their own assessments; solving specific pedagogical situations that require folklore knowledge and skills, as well as ethical and pedagogical behavior; folklore games, a system of role functions and attitudes for modeling and research of possible relationships characteristic of this professional activity.

Key words: *folklore competence, culturologists, axiological approach, professional training, criteria, cultural and ethnic experience*

Стаття надійшла до редакції 14.11.2021 р.